

Het belang van kennisuitwisseling over vrouwenrechten

Marokkaanse vrouwenbeweging als inspiratiebron

Transnationale banden staan steeds meer in de aandacht, maar het genderperspectief ontbreekt vaak. In de relatie met Marokko is die invalshoek juist belangrijk. Beide partijen kunnen de ander iets leren. De Marokkaanse vrouwenbeweging beschikt over veel juridische kennis van het nieuwe familierecht. In Nederland is de hulpverlening beter opgezet. Het komt aan op kennisuitwisseling op basis van gelijkwaardigheid – zodat het besef doordringt dat Marokko niet synoniem is met vrouwenonderdrukking.

FATIMA BOUCHIBATE EN LEILA JAFFAR*

Voor het eerst na twintig jaar verscheen in 2005 in Marokko weer de krant *8 Mars* ter ere van Internationale Vrouwendag. Uitgever was de Union de l'Action Feminine, bekend van de jaarlijkse manifestatie *Le Tribunal*, waar rechters, advocaten en vrouwen uit Marokko en Europa rechtszaken opvoeren om aandacht te vragen voor de positie van vrouwen in Marokko. In de 8-maartkrant schrijft een arts over huiselijk geweld tegen vrouwen en kinderen, waarmee ze een belangrijk taboe doorbreekt. Elders staat een analyse van de situatie na een jaar nieuwe familiewet, waarin de uitvoering van de wet 'de grote jihad' wordt genoemd. Verder lees je stukken over jongerenwerkloosheid, een reportage over een nieuw opvangcentrum voor slachtoffers van huiselijk geweld waar zij een vakopleiding kunnen volgen, en een interview met een filmster die een rol speelt in een film over vrouwelijke politieke gevangenen. De sociale en politieke thema's in deze krant laten zien hoe breed de agenda van de Marokkaanse vrouwenbeweging momenteel is. Een van de actiepunten, de nieuwe familiewet, speelt ook voor Marokkaanse vrouwen in Nederland een grote rol. Dit transnationale thema zou aanleiding kunnen zijn voor meer kennisuitwisseling tussen Nederlandse en Marokkaanse organisaties.

* In september 2004 brachten de auteurs een werkbezoek aan Marokko voor Mama Cash, het fonds voor wereldwijde vrouwenprojecten. Zij bezochten diverse vrouwenorganisaties en namen deel aan een landelijke conferentie voor vrouwengroeperingen in Casablanca, die met hulp van Mama Cash was bijeengeroepen. Dit artikel is gebaseerd op dit werkbezoek en op doorlopende contacten met de Marokkaanse vrouwenbeweging.

Agenda Marokkaanse vrouwenbeweging zeer breed

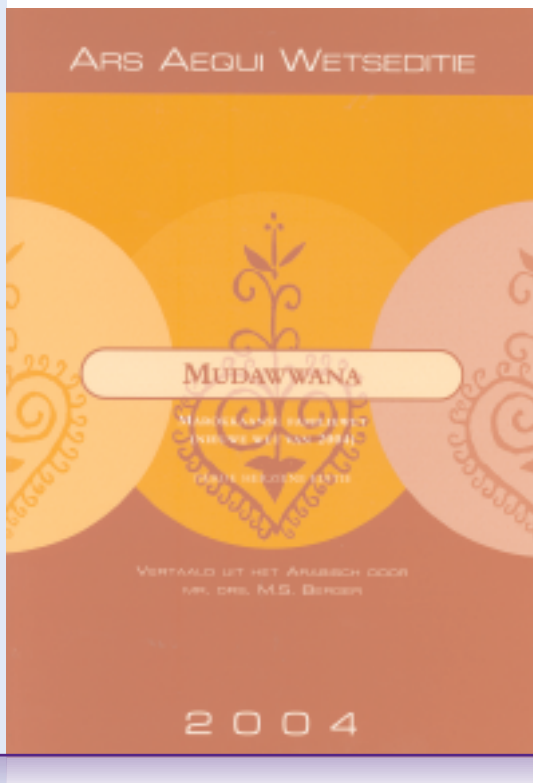
*Nieuw familierecht is
resultaat van 25 jaar
strijd*

Nieuwe familiewet

De *Moudawanna*, de Marokkaanse familiewet, dateert van 1958. Veranderingen in 1993 voldeden niet aan de eisen van de vrouwenbeweging. De strijd van vrouwenorganisaties, juristen en politici leidde uiteindelijk tot een ingrijpende herziening die sinds februari 2004 van kracht is. Dit nieuwe familierecht betekent veel voor de emancipatie van Marokkaanse vrouwen. Niet alle eisen zijn binnengehaald; zo is polygamie nog altijd niet verboden. Maar de gelijkwaardigheid van man en vrouw in rechten en plichten is als uitgangspunt vastgelegd. Een vrouw kan nu echtscheiding aanvragen bij de rechter op een aantal gronden. Ze kan dit doen als haar man een tweede huwelijk aangaat zonder haar toestemming of als zij dit als een vernedering ervaart. Huiselijk geweld is eveneens een reden tot echtscheiding. Bovendien is huiselijk geweld nu strafbaar gesteld voor de wet. Meisjes mogen niet meer op 15-jarige, maar pas op 18-jarige leeftijd trouwen. Ook erkenning van kinderen van ongehuwde moeders door de verwekker is in de nieuwe familiewet opgenomen, een onderwerp dat voorheen taboe was.

De hervorming is het resultaat van een strijd van 25 jaar. In de jaren zeventig kwam de Marokkaanse vrouwenbeweging op. Door televisieprogramma's,

In februari 2004 werd het gewijzigde familierecht in Marokko van kracht. In Nederland wordt veel voorlichting hierover gegeven, bijvoorbeeld deze juridische uitgave.

DE KRACHT VAN TRANSNATIONALE BANDEN

Voor de derde keer op rij zette NCDO in 2005 haar jaardag in het teken van een ‘herkomstland’: een land waaruit veel inwoners van Nederland afkomstig zijn. Na Indonesië en Suriname was nu de beurt aan Marokko. De banden die de geëmigreerden met hun oorspronkelijke vaderland blijven onderhouden, trekken steeds meer belangstelling van ontwikkelingsorganisaties. Op meerdere manieren is ontwikkelingssamenwerking gebaat bij deze transnationale banden: migranten sturen veel geld naar hun familie, een groeiend aantal migrantenorganisaties zet ontwikkelingsprojecten op in de herkomstregio's, en migranten dragen bij aan democratiseringsprocessen in hun herkomstland. NCDO werkt samen met enkele initiatiefnemers uit de Marokkaanse gemeenschap aan een Marokko Fonds dat zich richt op ontwikkelings- en sociale projecten in Marokko, gefinancierd en gecoördineerd vanuit de Marokkaanse maar ook de Nederlandse gemeenschap. Uit onderzoek is gebleken dat NCDO nog weinig bekend is onder Marokkanen. Daarom acht NCDO het wenselijk de relaties te intensiveren.

Daarnaast belegde NCDO op 5 oktober de conferentie ‘Nieuwe perspectieven op vertrouwde gronden: de opmars van migranten in ontwikkelingssamenwerking’. Een belangrijke spreker was prof.dr. Halleh Ghorashi, onlangs benoemd tot bijzonder hoogleraar management van diversiteit en integratie (op initiatief van de Pavem-commissie onder leiding van Paul Rosenmöller, waarin onder meer prinses Máxima zitting had). Zij ging in op de transnationale contacten van migranten(vrouwen) en de mogelijkheden die daaruit voortvloeien voor ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast behandelde zij het spanningsveld tussen het integratiebeleid in vestigingslanden en de bijdragen aan de ontwikkeling van herkomstlanden.

De uit Iran afkomstige Halleh Ghorashi is onlangs benoemd tot hoogleraar diversiteit en integratie. De transnationale banden van vrouwen vormen een van haar onderzoeksthema's.

FOTO: SORAYA EBRAHIMI

films en publicaties over de achterstelling van vrouwen – zoals van de Egyptische auteurs Nawal Essaadaoui en Kasim Amine – werden Marokkaanse vrouwen zich bewust van hun positie en van de emancipatiebeweging in het Westen. In Marokko ging het in deze eerste periode vooral om de toegang tot hoger onderwijs, gelijke rechten op de arbeidsmarkt en een grotere politieke participatie. In de jaren tachtig had dit een intellectuele revolutie tot gevolg: meer vrouwen volgden hoger onderwijs en binnen de studentenbeweging vochten zij mee voor algemene politieke rechten. Het waren deze hoger opgeleide vrouwen die zich gingen verenigen in eigen vrouwenorganisaties. Daarmee begon de strijd voor wijziging van het familierecht. Eind jaren negentig kwamen de eerste vrouwen in politieke organen, hoewel ze nog steeds

*Vrouwenbeweging
heeft nu erkende rol
in Marokko*

sterk in de minderheid zijn. Anno 2005 hebben vrouwenorganisaties een erkende maatschappelijke rol gekregen: naar hun adviezen wordt geluisterd door beleidsmakers en politici.

De huidige koning van Marokko, Mohammed VI, voerde de verandering in de familiewet door, maar dit zou niet gebeurd zijn zonder 25 jaar actieve strijd van de vrouwenbeweging. Daarbij gingen vrouwenorganisaties bewust niet met islamisten in discussie. Zij kozen de strategische positie dat vrouwen recht hadden op gelijke behandeling en dus op een gelijkwaardige positie voor de wet.

Huiselijk geweld

Sinds Mohammed VI in 1999 zijn vader opvolgde, kent Marokko een grotere vrijheid van meningsuiting. Diverse Franstalige tijdschriften publiceren kritische artikelen, bijvoorbeeld over de rol van de monarchie, wat volslagen ondenkbaar was onder de vorige koning. Er zijn meer debatten dan ooit. De Marokkaanse vrouwenbeweging benut alle ruimte in de media die er is.

Huiselijk geweld is sinds ruim drie jaar een expliciet thema voor de vrouwenbeweging. Zo organiseerde men posteracties, waarbij diverse vrouwenorganisaties op precies hetzelfde tijdstip naar buiten gingen om posters te plakken. Daarop stonden vrouwen afgebeeld, net niet herkenbaar, met de tekst: 'Ik ben ingenieur, maar ik word door mijn man geslagen.' Het zijn grote foto's met weinig tekst die het bewustzijn prikkelen.

De vrouwenorganisaties zijn zich ervan bewust dat de geschreven informatie in het Frans en Arabisch maar een deel van de bevolking bereikt. Ongeveer de helft van de Marokkanen is analfabeet, waaronder meer vrouwen dan mannen. Daarom moeten alle maatschappelijke organisaties creatief zijn in het vinden van wegen om informatie bij de burger te brengen. Vrouwengroeperingen hebben medewerking gevraagd van verschillende artiesten, die met liedjes op radio en tv en met theatervoorstellingen verschillende thema's rond de positie van vrouwen en de nieuwe familiewet onder de aandacht brengen. Zo trekt een karavaan door Marokko, ook door de landelijke gebieden, met toneelstukken over de nieuwe familiewet. Er wordt opgetreden voor gemengd publiek: mannen en vrouwen, jong en oud. Een van de doelen van de campagne is namelijk om ook bij mannen een mentaliteitsverandering op gang te brengen.

Juridisch analfabetisme

De vrouwenorganisaties in Marokko zijn zo actief om de nieuwe familiewet onder de aandacht te brengen, omdat zij beseffen dat het hebben van meer rechten niet automatisch betekent dat vrouwen deze rechten ook kunnen

*Veel voorlichting nodig
over nieuwe familiewet*

uitoefenen. In dit verband spreken zij van ‘juridisch analfabetisme’. In hun ogen is iemand ook analfabeet als hij of zij niets weet over de rechten die je als burger hebt. Deze ‘rechtenbenadering’ is te vinden bij alle Marokkaanse vrouwenorganisaties. De combinatie van weinig opleiding en complexe informatie (wetgeving) maakt dat vrouwen onzeker worden. In deze situatie houden zij vast aan wat zij altijd gedaan hebben of de verhalen die zij van bekenden horen. Het is voor hen moeilijk om vast te stellen wat feitelijke informatie is en wat een individueel verhaal of zelfs een fabel. Vaak worden verhalen die men heeft opgevangen, bijvoorbeeld over een vrouw die na haar scheiding zonder een cent op straat kwam te staan en haar kinderen nooit meer te zien kreeg, niet afgezet tegen meer feitelijke informatie.

Om deze situatie te keren zijn in alle grote steden door het hele land *Centres d'Écoutes* opgezet met telefonische hulplijnen en spreekuren. De hulp gaat veel verder dan het bieden van een luisterend oor. De vrijwilligsters, die in veel gevallen jurist zijn, maken vrouwen duidelijk waar ze recht op hebben zodat ze uitwegen zien in hun problemen. Soms gaan de vrijwilligsters mee naar de politie of de rechtbank om de vrouwen bij te staan in zaken rond huiselijk geweld en echtscheiding. Het doel van de *Centres d'Écoutes* is het verstrekken van concrete informatie over de rechten die vrouwen volgens de wet hebben, en het bieden van hulp bij het verkrijgen van die rechten bij scheiding, voogdij, alimentatie, enzovoorts.

Rechtenbenadering
kenmerkt
vrouwenbeweging
Marokko

Moslimmeisjes showen
bruidsmode tijdens een
voorlichtingsbijeenkomst
over het huwelijksrecht in
Turkije en Marokko.
Recente hervormingen in
beide landen zijn vaak
nog niet tot Nederland
doorgedrongen.

FOTO: OLOF KRAAK / ANP

FOTO: ED LONNEE

Optreden tijdens de
NCDO-Jaardag van
februari 2005 die in het
teken stond van Marokko.

Te weinig kennis in Nederland

Vrouwenorganisaties in Marokko zijn goed georganiseerd, hebben heldere doelen en hebben ervaring met het bereiken van vrouwen die juridisch analfabeet zijn. Hun benadering is niet het problematiseren van de positie van vrouwen, integendeel: zij nemen als uitgangspunt dat vrouwen geleerd kan worden voor zichzelf op te komen als zij hun rechten kennen.

Het probleem van juridisch analfabetisme speelt ook in Nederland. Vooral op het platteland immers zijn vrouwen vaak niet bekend met hun rechten en veel Marokkaanse vrouwen in Nederland komen daarvandaan. Zij hebben nog vaak het idee dat alleen de man een scheiding kan aanvragen. Ook hoger opgeleide vrouwen hebben niet altijd de juiste informatie. Erger is dat ook Nederlandse beroepskrachten die Marokkaanse vrouwen moeten ondersteunen, de mogelijkheden van de nieuwe familiewet niet goed kennen. Hulpverleners denken soms dat mishandeling niet strafbaar is in Marokko en geen grond is voor een scheiding. Hierdoor laat men na een vrouw te adviseren een advocaat in de arm te nemen en precies uit te zoeken wat haar mogelijkheden zijn.

Juridisch analfabetisme speelt breder dan alleen de familiewetgeving. Ook de Nederlandse wet is lang niet bij iedereen bekend. Tijdens een onderzoek onder

inburgeraars hoorden wij een Marokkaanse man de volgende opmerking maken: 'Is het waar dat er in Nederland wetten zijn waar je je niet aan hoeft te houden? Als dat zo is, kunnen wij dan een lijstje krijgen? Soms spreek ik een jongere aan op zijn gedrag en dan zegt hij dat het gaat om een wet waar je je niet aan hoeft te houden.' Bekendheid met rechten en plichten maakt het burgers mogelijk om volwaardig te participeren in de samenleving, en is daarmee een voorwaarde voor integratie. Het belang van het kennen van je rechten is niet te onderschatten.

Succesvolle uitwisseling

Door uitwisseling met Marokko kunnen organisaties in Nederland leren van de Marokkaanse rechtenbenadering. Deze benadering, waarin vrouwen vooral concrete en feitelijke informatie en ondersteuning wordt geboden, kan ervoor zorgen dat vrouwen gaan leren lezen en schrijven, te weten komen hoe je feitelijke informatie vergaart en wellicht ook aangifte durven doen bij huiselijk geweld.

Zelforganisaties van Marokkaanse vrouwen in Nederland hebben al enkele stappen gedaan om via uitwisseling met Marokko ook Nederlands-Marokkaanse vrouwen meer bewust te maken van hun rechten. Een eerste voorlichtingscampagne over het nieuwe familierecht vond plaats in maart 2004. Op uitnodiging van de zelforganisaties Oemnia, Spiegelbeeld en Al Fath kwamen drie Marokkaanse deskundigen in het familierecht naar Nederland: de advocaten Aicha Loukmas en Nazha Alaoui, en de voorzitter van de Union de l'Action Feminine, Latifa Jbaldi. De campagne startte in Amsterdam in aanwezigheid van Amsterdamse politici, de Marokkaanse consul en vertegenwoordigers van allerlei instellingen. Daarna bezocht de delegatie allerlei stadsdelen, welzijnsinstellingen en vrouwenorganisaties in het hele land. De opkomst was steeds hoog en in die twee weken konden niet alle aanvragen voor bijeenkomsten gehonoreerd worden. Zowel de betrokken vrouwenorganisaties als verschillende instanties concludeerden dat dit soort uitwisseling vaker zou moeten plaatsvinden.

Marokkaanse vrouwenorganisaties zijn op hun beurt geïnteresseerd in Nederlandse ervaringen. De eerder genoemde Aicha Loukmas is behalve advocaat ook directeur van het centrum Anajda te Casablanca, waar vrouwelijke slachtoffers van geweld worden bijgestaan. Zij zou meer willen weten over de Nederlandse aanpak van huiselijk geweld en hoe opvanghuizen voor vrouwen hier georganiseerd zijn. Volgens haar is de (vrouwen)hulpverlening in Nederland beter georganiseerd. Ook is zij nieuwsgierig naar de vormgeving

Bekendheid met je rechten en plichten voorwaarde voor integratie

Eerste Nederlandse campagne nieuw familierecht groot succes

van de sociale sector in Nederland. ‘Investeren in de sociale sector is nu heel actueel in Marokko.’ Daarnaast kan de structuur van de lokale politiek in Nederland een inspiratiebron zijn voor Marokkaanse vrouwenorganisaties. ‘Lokale politici in Nederland hebben meer contacten met burgers, bijvoorbeeld via debatten met wijkbewoners,’ aldus Loukmmas.

Expertise over huiselijk geweld

Saâdia Saâdi bevestigt deze interesse in de sociale sector en in de lokale politiek. Zij is oprichter en voorzitter van de vrouwenorganisatie Amal (‘hoop’) en docent aan de universiteit van Casablanca. Amal richt zich op het bestrijden van alle vormen van analfabetisme en heeft dienstmeisjes als specifieke doelgroep. De organisatie heeft een cd gemaakt met een lied in het Berbers en Arabisch, die men wil gebruiken om campagne te voeren in zowel Marokko als Europa. Ook wordt er gewerkt aan een documentatiecentrum over vrouwenrechten. Saâdi heeft vooral belangstelling voor de organisatie van bepaalde voorzieningen in Nederland zoals kinderopvang, naschoolse opvang, speeltuinen en buurtcentra voor jongeren. ‘Doordat vrouwen niet goed vertegenwoordigd zijn in de lokale politiek in Marokko, wordt niet gedacht aan dit soort zaken.’ Daarom is ze ook geïnteresseerd in de lokale politiek, vooral wat betreft de participatie van vrouwen en de communicatie tussen burgers en politici.

Uit gesprekken met Marokkaanse vrouwenorganisaties blijkt verder dat men behoefte heeft aan gespecialiseerde kennis rondom de opvang van slachtoffers van huiselijk geweld. De vrouwenorganisaties voeren niet alleen campagnes, maar zijn vaak ook kenniscentra op het gebied van de familiewet en huiselijk geweld. Ze bieden trainingen aan zowel hun eigen hulpverleners als aan professionals in diverse sectoren. Daarom heeft men grote interesse in specifieke medische expertise, zoals een training om politie en artsen huiselijk geweld te leren herkennen door bepaalde verwondingen goed te interpreteren. Een adequate interpretatie is belangrijk bij het eerste contact tussen slachtoffers en politie, maar ook voor de bewijsvoering in een rechtszaak en voor het verhoor van verdachten. Ook expertise op het gebied van verhoren van verdachten en ondervragen van slachtoffers die men in Nederland heeft bij de zedenpolitie, is daarom van belang. De Marokkaanse vrouwenorganisaties zijn eveneens benieuwd naar de methodes die men in Nederland hanteert bij trainingen aan de politie. Saâdi: ‘Het is van groot belang dat niet alleen de vrouwenorganisaties, maar ook advocaten en politie meer deskundigheid krijgen in het spreken met daders en slachtoffers van huiselijk geweld. Dit kan een groot verschil maken voor vrouwen.’

Voordelen van tweerichtingsverkeer

Uitwisseling tussen Nederland en Marokko op het gebied van vrouwenrechten kan veel opleveren. Marokkaanse vrouwenorganisaties hebben 25 jaar ervaring met de strijd voor vrouwenrechten. Ze hebben de wijziging van de familiewet bereikt, ze zijn professioneel en deskundig bezig met vrouwenopvang. De vrouwen zijn politiek betrokken, doen zelf onderzoek, richten een documentatiecentrum op. Er is kortom veel kennis, organisatietalent en toewijding.

Voor Nederlandse instellingen die werken met Marokkaanse cliënten, is kennis van de strijd voor vrouwenrechten in Marokko van belang. Zij krijgen bijvoorbeeld te maken met vrouwen die bang zijn dat er tijdens hun vakantie in Marokko iets gebeurt, en die niet weten waar ze naartoe kunnen voor hulp en informatie. Een telefoonnummer van een centrum in Marokko in de regio waar zij naartoe gaan, of een adres van een juriste met veel ervaring in echtscheidingskwesties kan van vitale betekenis zijn. Voor organisaties die te maken hebben met voogdijkwesties, is het natuurlijk van belang te weten hoe de Marokkaanse wet in elkaar steekt en hoe men vrouwen kan stimuleren zelf het heft in handen te nemen.

Als medewerkers van Nederlandse instellingen of van Marokkaanse organisa-

Bezoekster van het Steunpunt Remigranten in Berkane in het Marokkaanse Rif-gebergte. Uit deze streek komen veel Nederlandse Marokkanen. Zij blijven nauwe banden onderhouden en ook de remigratie neemt toe.

FOTO: JUAN VRIJDAG / ANP

Marokkaanse cultuur
niet synoniem met
vrouwenonderdrukking

ties goed op de hoogte zijn van de situatie in Marokko, kunnen zij bovendien weerwoord geven in discussies waarin gesuggereerd wordt dat huiselijk geweld in de Marokkaanse cultuur normaal is, of dat het opkomen voor je rechten een teken is van vernederlandste opvattingen en daarom niet passend bij de cultuur. Maar al te vaak wordt aangenomen dat emancipatie een westers verschijnsel is en dat men in Nederland met alles verder gevorderd is. Hierdoor blijft het idee bestaan van een versteende cultuur in het herkomstland en komen de Marokkaanse en de Nederlandse cultuur tegenover elkaar te staan. De Nederlandse cultuur wordt synoniem met emancipatie, de Marokkaanse met vrouwenonderdrukking. Uitwisseling kan ervoor zorgen dat je ziet dat het ook 'Marokkaans' is om een voorstander te zijn van gelijke rechten voor vrouwen. Je kunt in Nederland wonen en de vrouwenbeweging in Marokko ondersteunen door bijvoorbeeld geld in te zamelen voor een specifiek project. Een mooi alternatief voor diegenen die geen geld hoeven te sturen naar behoeftige familieleden, maar wel aan de ontwikkeling van het land van oorsprong willen bijdragen.

Marokkaanse vrouwenorganisaties kunnen expertise en financiële hulp uit Nederland goed gebruiken. Volgens Aicha Loukhmas kampt vrijwel de gehele vrouwenbeweging met geldgebrek. 'Vaak betalen wij dingen uit eigen zak.' Marokkaanse vrouwenorganisaties zijn nog weinig bekend bij fondsen, ontwikkelingsorganisaties en politici in Nederland. Uitwisseling kan leiden tot meer bekendheid voor hun werk, waardoor de beeldvorming van Marokkaanse vrouwen in Nederland kan gaan verschuiven.

Het is tijd om de nadruk te leggen op het onderdeel *samenwerking* in de ontwikkelings samenwerking: het op basis van gelijkwaardigheid uitwisselen van kennis. Samenwerking waarin beide partners iets halen en brengen, iets leren en iets overdragen. Zo kunnen duurzame samenwerkingsrelaties ontstaan, waar emancipatie en integratie in beide landen door bevorderd worden.

Beide partners
hebben iets te halen
en te brengen